

Гульжигитов Ж.М.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ТҮШТҮГҮНДӨГҮ ӨЗБЕКСТАН МЕНЕН 1924-ЖЫЛДАН ТАРТА БҮГҮНКҮ КҮНГӨ ЧЕЙИНКИ ТАКТАЛБАГАН ЧЕК АРА МАСЕЛЕЛЕРИ

Гульжигитов Ж.М.

НЕУТОЧНЕННЫЕ ВОПРОСЫ ГРАНИЦ МЕЖДУ УЗБЕКИСТАНОМ НАХОДЯЩИЙСЯ В ЮЖНОМ КЫРГЫЗСТАНЕ С 1924 ГОДА ПО СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ

Zh.M. Gulzhigitov

UNSPECIFIED QUESTIONS OF BOUNDARIES BETWEEN **UZBEKISTAN** LOCATED IN THE SOUTHERN KYRGYZSTAN SINCE 1924 TODAY

УДК 947.1/9

Макалада мамлекеттик чек араны кошуна мамлекеттер менен болгон маселелерди чечүү зарылчылыгына каралат.

Негизги сөздөр: чек аралык коопсуздук, укуктук саясат, улуттук чек ара, эл аралык мейкиндик.

В статье рассматривается необходимость решения вопросов границ между соседними странами.

Ключевые слова: приграничная безопасность, правовая политика, национальные границы, международные связи.

The article discusses the need to address the issues of borders between neighbouring countries.

Key words: border security, legal policy, national borders and international communication.

Бир кезде бир мамлекетте жашаган Кыргызстан, Казакстан, Өзбекстан жана Тажикстан жарандары жаңы мамлекеттердин чек ара тартиптерине акырындап көнүп, өздөштүрүп келе жатат. Бирок мамлекеттик чек аралардын толук аныктала электиги, ошого жараша демаркациялык иштердин жүргүзүлбөгөнү ал мамлекеттердин жарандарын эле эмес, чек арачыларды да коркунучтарга кабылтып келе жатат.

Эл аралык эксперттер Борбор Азия регионунун коопсуздугуна негизги коркунуч Ооганстандан эмес, региондогу мамлекеттердин ички саясатынан жана чек араларынын аныктала электигинен келип жатканын белгилешет.

Эгемендүүлүккө ээ болгондон бери кыргыз-тажик, кыргыз-өзбек өлкөбүз мамлекеттик чек араларынын айрым бөлүктөрүнүн бүгүнкү күнгө чейин демаркация, делимитация боло электигинен чек аралардагы калк отурукташкан айылдарда, айрым жер тилкелеринде жыл сайын чек ара режимдерди бузуулар катталып, чыр-чатактар болуп келет. Кыргыз борбордук аткаруу комитетинин позициясынын толук түшүнүүгө болот. Демек, А. Орозбеков менен Өзбекстандын БАК-тын төрагасы Ахунбабаевдин оозеки келишиминин негизинде Шахмардан Өзбекстанга белекке берилген деген сөздүн эч кандай негизи жок. Мындан Кыргыз АССРи менен Өзбек ССРинин ортосундагы ССР Союзунун БАК тарабынан бекитилген чек ара сызыктарынын

так аныкталгандыгына карабастан, Өзбекстан Шахмардан айылдык кеңешин өз алдынча мыйзамсыз түрдө уюштуруп алгандыгы даана көрүнүп турат. Ал эми кыргыз жетекчилигинин Шахмардан жана Иордан айылдарын Ош канторунун курамына киргизүү, т.а. кайра кайтарып алуу боюнча аракеттеринен эч кандай майнап чыкпаган.

Жогоруда белгиленгендей Кыргызстан Исфара жана Сох волосторун өзүнө кошуп алуу боюнча бир канча аракеттерди жасаган. Натыйжада 1927-жылдын 3-майында Кыргызстан Исфара жана Сох маселеси боюнча өз талабын канааттандырууга жетишкен, башкача айтканда Исфара жана Сох волостору Кыргызстандын курамына өткөрүлгөн. Бирок буга нараазы болгон Өзбекстан Кыргызстанга берилген жерлер жөнүндөгү союздук органдардын чечимин кийинки күнү эле жокко чыгарууга жетишкен. Жыйынтыгында Өзбекстан менен Кыргызстандын ортосунда оор, аягы жок талаш-тартыштарды үч жылга чейин токтотуу жөнүндө СССР ББАК 1927-жылдын 4-майында чечим чыгарган. Мына мушуну менен Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосундагы бир канча улуттук-аймактык маселелер чечилбей калган.

Жыйынтыгында Кыргызстандын Вуадил, Кува сай, Мархамат, Заркент, Үч-коргон, Исфара, Сох ж.б. экономикалык борбор катары саналган калктуу пунктарды өз аймагына бириктирүү боюнча аракеттери натыйжасыз аяктаган. Шахмардан, Сох, Исфара Өзбекстандын карамагына калып, бир республиканын чегинде экинчи мамлекеттин мыйзамсыз анклавтары пайда болгон. Ага кошо Баткен аймагында жер-суу ресурстары боюнча чечилбес маселелер жаралган. Баткен району бул эки анклавтын ортосунда жайгашкандыктан, сулуу, түшүмдүү, калктуу аймактардан, кен байлыктарынан, экономикалык борборлордон куруу калганы аз келгенсип, жол, суу маселелери боюнча бир канча тоскоолдуктарга учураган, саясий, экономикалык жана социалдык чарбалык жактан бир канча жабыркаган. Жыйынтыгында бул жерлерде жашаган калктын жашоо деңгээли төмөндөп ички жана тышкы миграция күчөгөн.

Кыргызстан менен Өзбекстандын чек ара маселелери бир канча жылдардан кийин да бир калыпка түшпөй, улам жаңы көйгөлөр пайда боло берген. Чек ара маселелери жана ага байланышкан чыр-чатактар район уюшулган мезгилден тарта бүгүнкү күнгө чейин, анын саясий беделине, социалдык-экономикалык, чарбалык жана башка ар кандай иштерине терс таасирин тийгизип турган. Жер боюнча талаш маселелер көп эл жашаган конуштардан да келип чыккан. Баткен райондук аткаруу комитетинин Президиумунун 1936-жылдын 29-декабрындагы отурумунда Суу-Башы айылдык кеңешинин Кара-Кыя жериндеги чек арадагы талаш жер маселеси каралган. Кара-Кыяда мурдатан пайдаланып келе жаткан кыргыздарга таандык жерди Өзбекстандын Куйбышев районунун өкүлдөрү 1901-жылдагы картаны карманып, Баткен районунун өкүлдөрүсүз эле өз алдынча ээлеп алышкан. Мына ушуга байланыштуу Кара-Кыядагы дашоочулар 1937-жылдын мамлекеттик пландарына карата милдеттемелерди кабыл алуудан, жерлерди айдап себүүдөн, мал-чарбачылыгынан, кеңештерди кайра шайлоодон жана эл катоого катышуудан баш тартышкан. Бул боюнча райондук аткаруу комитетинин Президиуму токтом кабыл алган, анда: Куйбышев районунун жетекчилеринин аракеттерин туура эмес деп табышып, Кыргыз ССР жана Өзбек ССР Эл комиссарлар Советтеринен мына ушул талаш жерлерди чечүү үчүн республикалык авторитеттүү комиссия түзүүнү, бул талаш жерлердин маселеси чечилгенге чейин Кара-Кыядагы элдер Баткен районунун административдик чегинде калуусуна көрсөтмө берүүнү, Өзбек ССР Эл комиссарлар Советинен жана жер пайдалануучулардын ортосундагы талаш жерлерге жакын айылдык кеңештер жана колхоздор, Кыргызстандын элдеринин арасында жана кыргыз калхоздорунан алардын колхоздоруна өтүп кеткендердин арасында үгүттөө иштерин токтото турууну Өзбек ССРинин Куйбышев райондук аткаруу комитетинен суранышкан.

Бул токтомдо белгиленгендей жер маселеси Өзбек ССРинин Куйбышев районунун өкүлдөрү тарабынан бир жактуу чечилип, биздин мамлекетке тиешелүү болгон жерлерди алар өз алдынча ээлеп алгандыгы ачык-айкын болуп турат. Бирок бул маселеге өзбек тарап кандай жооп бергендиги белгисиз, ал эми Кара-Кыядагы жерлерди өзбек тарап биротоло ээлеп алгандыгы белгилүү болгон.

Алар муну менен эле чектелип калбастан, 1940-жылы Кеңеш колхозунун Таян кыштагынын түндүк жагындагы 100 чакырым суулуу жерди эч кандай юридикалык негизсиз эле ээлеп алышкан. Бул маселе боюнча Баткен районунун жетекчилигинин бир канча кайрылууларын жоопсуз калтырышып, акырында алар ал жердин түбөлүктүү ээси болуп калышкан. Мунун натыйжасында Таян кыштагынын жашоочуралы бүгүнкү күндө сулуу, түшүмдүү 100 гектар жерден куруу калганы аз келгенсип, өз айылынан каттоочу жалгыз жолго да ээ боло алышпай тосотто калышкан. Акырында тоолуу ашуу аркылуу жаңы жол салынып, алар Айгүл-Таш, Согмент кыштактары аркылуу бир канча айланма жолдор менен катоого мажбур болууда. Мындай административдик түзүлүш элди административдик-чарбалык жактан тейлөөгө терс таасирин тийгизип, элдер арасында чыр-чатактарды жаратат. Мисалы: Тул айылында жашаган эки кыргыз үй-бүлөсүн өзбек элдери бул жерден көчүп кетүүсүн жана үй-жайларын, пайдаланып жүргөн жерлерин Өзбекстандын колхозуна өткөрүп берүүсүн сунуш кылышкан.

Мындай талаш-тартыштарды биротоло жоюу үчүн Баткен райондук аткаруу комитети 1939-жылы өздөрүнүн сунуштарын Кыргыз ССРинин Эл Комиссарлар Советине жеткирип, аны тиешелүү уюмдар аркылуу чечип, чек араларды толуктоо аркылуу кошуна республикалардын колхоздорунун ортосундагы жер, чек ара маселесине байланышкан бардык көйгөйлөрдү чечүүнү суранышкан. Бирок тилекке каршы бул маселе чечилген эмес, ал эми чек ара, жер, суу маселелери барган сайын күч ала берген.

Литература:

1. Кенжетаева Ж. «Эркин Тоо». Б., 2010-жылдын 11-июну.
2. Аламанов С.К. Краткая история и опыт решения пограничных проблем Кыргызстана. – Б., 2005. – 91 с.
3. Кыргыз-Кытай мамлекеттик чегарасы жөнүндө. Материалдар жана документтер. – Б., 2003. – 248 б.

Рецензент: к.филос.н., профессор Жапаров Д.